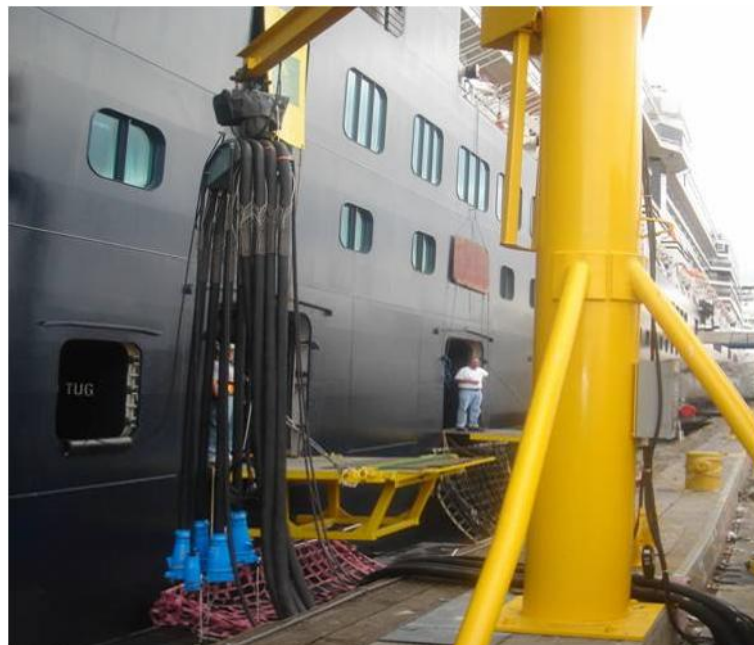

Werkatelier nichemarkten waddenzeehavens

30 juni 2011

Kamer van Koophandel Leeuwarden

de
Coulissen

Arjen Bosch

www.decoulissen.nl

Hans Punter

www.hanspunter.nl

in opdracht van de Raad van Advies Specialisatie
Waddenzeehavens

Inhoud

Nichemarkten bij havenspecialisatie waddenzeehavens.....	4
Inleiding	4
Vier pitches	4
<i>Duurzame havens</i>	4
<i>Scheepsbouw en ontwikkeling van duurzame havens</i>	4
<i>Biobased economy</i>	5
<i>Offshore wind</i>	5
Inventarisatie in deelgroepen	5
Bespreking van de resultaten uit de deelgroepen	6
Concrete voorstellen nichemarkten	7
<i>Bijlage 1</i> <i>Flap-overs deelgroepen (● doen, ● interessant, ● niet doen)</i>	9
Deelgroep 1, duurzaam havenbedrijf	9
Deelgroep 2, jacht- en scheepsbouw voor kleine beroepsvaart	9
Deelgroep 3, <i>biobased economy</i>	10
Deelgroep 4, offshore windenergie	10
<i>Bijlage 2</i> <i>Lijst van deelnemers aan het werkatelier en pitches</i>	12

Agenda

Openen, begroeten, kennismaken

14.00

Context werkatelier: Arjen Bosch

Vier deskundigen houden een *pitch* van 5 minuten

1. Duurzaam havenbedrijf
2. Jacht- en scheepsbouw voor kleine beroepsvaart
3. *Biobased economy*
4. Offshore windenergie

Verdelen in subgroepen

Sub 1

Sub 2

Sub 3

Sub 4

Inventariseren kansen en vervolgstappen

Synthese uit de subgroepen

Bespreking proces voor het vervolg

Napraten

17.00

Nichemarkten bij havenspecialisatie waddenzeehavens

Het project Specialisatie waddenzeehavens vindt plaats in opdracht van het Regionaal College Waddengebied (RCW), dat alle bestuurslagen in het waddengebied vertegenwoordigt. Voorzitter van het RCW is de heer Jorritsma, commissaris van de Koningin in Fryslân. Opdrachtgever voor het project is burgemeester Scheffer van Harlingen en Arjen Bosch is projectleider. Een Raad van Advies onder leiding van oud minister Netelenbos ondersteunt het project. Een van de belangrijkste onderwerpen waaraan de Raad van Advies richting gaf, is het ontwikkelen van nichemarkten per haven. (zie ook www.waddenzeehavens.nl).

Inleiding

Arjen Bosch schetst de context van dit werkatelier ([presentatie-Arjen-Bosch.ppt](#)). Het heeft als doel aan te geven wat de kansen zijn, en wat er nodig is voor het ontwikkelen van nichemarkten in de waddenzeehavens op het gebied van offshore wind-energie, *biobased economy*, de scheepsbouw en duurzame havens. Per nichemarkt houdt een direct betrokken deskundige een inspirerende *pitch*. Vervolgens is een beroep gedaan op inzicht, kennis en ervaring van de deelnemers voor een antwoord op de vraag hoe dergelijke nichemarkten te stimuleren zijn. Eén van de vragen is of het Waddenfonds daar ook een rol kan spelen. De suggesties uit het werkatelier worden op 29 september a.s. besproken in de Raad van Advies.

Vier pitches

Duurzame havens

André Bruijn (Groningen Seaports) schetst de positie van duurzame waddenzeehavens in het spanningsveld tussen economie en werelderfgoed. Aanknopingspunten zijn te vinden op het gebied van baggeren, efficiency, 'clean shipping' en het door vissers aan wal brengen van opgevisst afval. Andere mogelijkheden zijn het overstappen op LNG als brandstof voor de kustvaart en het bieden van walstroom (een elektrisch aansluitpunt voor de stroombehoefte van schepen die in de haven liggen). Kansen zijn te vinden in innovaties die afvalstromen voorkomen of belasting van het milieu beperken. De wil ertoe is er, de noodzaak is er ook, maar om het veranderingsproces te stimuleren is ook geld nodig ([presentatie-André-Bruijn.pdf](#)).

Scheepsbouw en ontwikkeling van duurzame havens

Klaas Hofstra (Kenniscentrum jachtbouw) stipt in zijn presentatie tal van praktische maritieme innovaties aan om de sector te verduurzamen: elektrisch varen, varen op LNG of met zonne-energie, gebruik van fsc hout en milieuvriendelijke materialen, het vergroenen kleine beroepsvaart (garnalenvloot). Ook ziet hij tal van mogelijkheden om slimmer te produceren in de scheepsbouw. Kansen voor Harlingen liggen in het vergroenen van de veer- en rondvaartboten en de vissersboten, door over te stappen van diesel op LNG of elektriciteit. Voor dat energieaanbod moeten de havens de benodigde infrastructuur gaan bieden. Daarnaast zijn er tal van kleine innovaties denkbaar, variërend van vacuümtoiletten tot het (weer na-)bouwen van historische schepen ([presentatie-Klaas-Hofstra.pdf](#)).

Biobased economy

Saskia Bosch (Syntens) gaat in op de toepassingsmogelijkheden van (non-food) biomaterialen als de suikerbiet en hennep. Biomaterialen kennen toepassingen in bijvoorbeeld (vezel)bijvulling/versterking van beton, als bioplastic of grondstof voor medicijnen. Ze zijn momenteel nog duur en liggen vaak juridisch complex (als ze de status van 'afval' hebben). In Noord-Nederland hebben we de havens, de chemie van Delfzijl, de agrobusiness en ervaring met 'the unbeatable beet'. Ook is er al veel kennis (RuG, Hanzehogeschool, NOM) en is het wachten op de synergie. Er wordt veel over gepraat maar weinig aan gedaan. Momenteel zijn er weinig onderzoeksmogelijkheden, plaatsen waar ondernemers dingen kunnen uitproberen met deze producten ([presentatie-Saskia-Bosch.pdf](#)).

Offshore wind

Allard van Dijk (Noordelijke ontwikkelingsmaatschappij (NOM)) geeft een impressie van wat de grote marktpartijen op dit gebied willen. Er is behoefte aan een *Innovation Foresight Planning* die sturing kan geven aan de *supply chain*. North Netherlands Offshore Wind (NNOW) is een initiatief van NOM, Syntens en Energy valley en omvat zo'n 80 bedrijven. Nederland heeft de kennis en logistiek voor de onderwaterkant van de windmolens. Boven water is moeilijker en zit meer in het buitenland, bijvoorbeeld bij BARD Service GmbH (Emden). Offshore wind is nu te duur, de kosten per KWh moeten omlaag, dat kan alleen als alle partijen in het netwerk samenwerken. Callidus (Joure) heeft de techniek voor het zonder milieuschade leggen van kabels in de Waddenzee. Maak het uittesten van je techniek mogelijk in een proeftuin bij de Eemshaven of Den Helder ([presentatie-Allard-van-Dijk.pdf](#)).

Inventarisatie in deelgroepen

De aanwezigen vormden vier deelgroepen. Elke deelgroep inventariseerde van één bepaald onderwerp de kansen en de voor het realiseren daarvan te nemen stappen, en zette deze op flap-overs (de teksten zijn weergegeven in bijlage 1). Vervolgens zijn alle flap-overteksten in één ruimte opgehangen, gelezen, zo nodig verduidelijkt en plenair besproken.

Bespreking van de resultaten uit de deelgroepen

Alle deelnemers namen kennis van elkaars output, en elk van hen markeerde drie onderwerpen van de andere groepen met een gekleurde sticker:

● doen, ● interessant, ● niet doen.

Vervolgens werden de beoordeelde punten toegelicht en besproken. Alle nichemarkten richten zich op innovatie van een duurzame ontwikkeling. Uit het werkatelier komen de volgende kansen naar voren:

Duurzame havens

Je zou afspraken voor een duurzaam havenbedrijf willen combineren met een aanpak van eco-port certificering voor alle Waddenzeehavens. Denk aan:

- toepassen van walstroom en LNG;
- voorkomen van invoer van exoten via ballastwater;
- toepassen van duurzame onderwaterschipbescherming en scheepsreiniging;
- *fishing for litter* (vissers brengen het afval dat ze opvissen aan wal);
- baggeren minimaliseren, optimaliseren baggersverspreiding en duurzaam aanwenden van baggerspecie.

Standaardisering wordt een belangrijk punt voor LNG en walstroom. LNG bunkeren is vanwege de huidige wetgeving niet mogelijk. Dat zou anders moeten. Op dit moment liggen er duidelijk kansen voor walstroom. Als onderdeel van het certificeren als eco-port komen ook het mitigeren van geluid en licht in beeld.

Offshore windenergie

- Leg voor beheer en onderhoud en voor het uittesten van je techniek het accent op de Eemshaven en Den Helder.
- Zorg voor faciliteiten voor onderzoek en ontwikkeling op het gebied van materiaal-toepassing en assemblage in de Eemshaven (vooral voor het onderwater compartiment).
- Maak een testlocatie op zee met een trainingcentrum bij Den Helder.
- Ontwikkel de havencapaciteit voor beheer- en onderhoud in Den Helder (eerst op defensierrein).
- Denk ook aan het (hier niet besproken) faciliteren van het ontmantelen van de huidige olie- en gasplatforms.

Biobased economy

- Zet een *fieldlab* op voor praktische toepassingen van de biobased economy.
- Zorg voor faciliteiten voor toepassingen uit de biobased economy in Delfzijl.
- Verken de mogelijkheden van algen en zilte teelten (Eemshaven).

Jacht- en scheepsbouw

- Elektrisch varen en varen op LNG.
- Varen met zonne- en windenergie.
- Verduurzaming van de kleine beroepsvaart (tevens testen voor grootschalige toepassingen).
- Toepassen van duurzame (bijvoorbeeld biobased) materialen.
- Sluit aan op de onder de andere punten genoemde milieuopecties.

Concrete voorstellen nichemarkten

- Opzetten van pilotprojecten voor een infrastructuur die bruikbaar is voor jachten en kleine beroepsvaart in Harlingen. Pilots voor toepassing van LNG, walstroom, afvalwaterverwerking, onderwaterschipbehandeling en ballastwaterverwerking in Harlingen (zowel in de haven als op de schepen), in samenwerking met het kenniscentrum jacht- en scheepsbouw. Vertaling van de innovaties naar grotere schepen en andere havens.
- *Experience center* voor duurzame scheeps- en jachtbouw in Harlingen.
- Walstroom voor grote schepen in Eemshaven.
- Opzet *fieldlab biobased economy* bij Delfzijl.
- Havenuitbreiding voor offshore wind Den Helder (eerst op defensierrein).
- Faciliteit voor assemblage Eemshaven.

Deelgroep 1, duurzaam havenbedrijf

Kansen

wetgeving ↓ uitstoot zwavel ●●

⇒ Groeiende vraag LNG en walstroom (Groene walstroom)

⇒ ↓ stank en lawaai

⇒ ↑ prijs zware olie

Wat heb je nodig

Standaardisering ●●● Euro's

Bunkeren LNG Eemshaven, Delfzijl, Emden, Leer

Scheepsbouwbedrijven erbij betrekken

Wat moet je doen

Bedrijven: VOPAK, NUON/RWE

Imago

Wetgeving

Commercieel interessant maken

!!!

Waddenzeehavens: schone dynamiek

Deelgroep 2, jacht- en scheepsbouw voor kleine beroepsvaart

Harlingen heeft veel potentie, maar 'het komt er niet uit'

Samenwerking / samenhang ●

Liggelden te hoog ← bruine vloot

Toeristisch → ontwikkelen recreatieve zone voor passanten naar eilanden en deelnemers bruine vloot (spannend hoe iets wordt gemaakt)

Overslag van zout, zand en grind, agrarisch (aardappels, kunstmest), containers

Visserijhaven

Bruine vloot (binnenhaven, buitenhaven, 50-60.000 personen per jaar)

Deskundigheid gebruiken

Pleziervaart

↑

Rederij Doeksen

bezoekers per jaar 600 – 700.000

Scheepsbouw en -reparatie

↑

Kleine beroepsvaart, jachtbouw, superjachten

duurzaam + ●

energievriendelijk

Ecoshipping: hard varen met zo min mogelijk uitstoot

↓

Ideeën sijpelen door naar beneden, naar de gewone markt

Claimen: Het kenniscentrum voor duurzame scheeps- en jachtbouw.

Kansen

- Andere brandstof veerboten Terschelling en Vlieland ●●
- Hoe combinatie maken van
 - techniek (nieuwe technologie)
 - recreatie ●
 - Waddenzee (wordt gezien als 'je mag niets')

- Technologisch instituut dat op dit gebied voortrekker wordt, uitvoering in Harlingen
- LNG-hub infrastructuur ●
- Toepassen van duurzame technologie in de maritieme sector
- Project Willem Barentz → uitbreiden
- Passanten (600-700.000) langer vasthouden in Harlingen ●
- Alle toeristen een iPad meegeven met info over Waddenzee e.d. ●

Wat moet je doen

Technologisch instituut als voortrekker van duurzame technologie in de maritieme sector:

- composieten
- duurzame aandrijving (zonnecellen)
- schone aandrijving (LNG) ●
- experience center
- hoe sexy maak je technologie?
- project verduurzamen bruine vloot

!!!

Harlingen stad voor maatschappelijk verantwoord varen

Deelgroep 3, *biobased economy*

Kans 1

Aanwezigheid van faciliteiten

Haven met agrarische achtergrond (achterland) ●●●

Wat heb je nodig

Testfaciliteiten (*field lab*) ●

Verdienmodel €

Wat moet je doen

“Hoe kun je bedrijven trekken?”

- actief benaderen → netwerk noodzakelijk
- commercialisatie onderwijs – overheid - ondernemers

Kans 2

Ketenonderzoek

Wat heb je nodig

Platform (*low carbon bio based economy* (BBE))

Soepeler wet- en regelgeving ●

Wat moet je doen

“Hoe kun je bedrijven interesseren?”

- grootbedrijf en universiteiten staan achter BBE → uitstralen! ●

!!!

Motto nog niet noodzakelijk → eerst focus, dan pas motto ●●

Deelgroep 4, *offshore windenergie*

Kans 1

Financial engineering

- Aanvullen fondsen met verschillende geldstromen om grote partijen te ondersteunen.
- Ontwikkelen thuismarkt die wordt bediend vanuit de noordelijke havens.

Wat heb je nodig

- Inzet van de overheid (zie buurlanden)
- Haven- en energiebedrijven
- Nederlandse bedrijven voorrang! ●●●●●

!!!

Kansen verzilveren met wind op zee

Kans 2

Gebruik nieuwe materialen in de offshore wind industrie

Wat heb je nodig

(budget)

- Transsectoraal denken
- Samenwerken met andere sectoren
- Stimuleren research & development ●
- De bedrijven die we kennen, en die bezig zijn met innovatie uit bijvoorbeeld chemie, composieten en luchtvaart, samenbrengen in één hok. ●●●●●
- Koppelen aan *Far and Large Offshore Wind* (FLOW)

!!!

Met volle wind minder krimp

Kans 3

Ontwikkeling van een testlocatie voor offshore wind industrie dichtbij een haven ●●

Wat heb je nodig

Locatie aanwijzen??

Nevenvoordeel testveld

- veiligheid ontwikkeling
- opleiding en training
- innovatie
- netwerk ontwikkelende bedrijven
- fundatieontwikkeling, ontwikkeling leggen kabels
- diepwater problematiek funderen
- milieuvriendelijk funderen

Wat moet je doen

Eerst testlocatie en PR → toestroom Nederlandse en buitenlandse bedrijven

Kans 4

Kostenreductie in *supply chain* van 20%

Wat heb je nodig

Preassemblage aan de wal, in havens ●

Faciliteitencentrum ontwikkelen

Wat moet je doen

Bedrijven in de *supply chain* actief betrekken, onder leiding van twee havens ●●

Kans 5

Andere technieken voor energie op zee ontwikkelen ●●●

Wat heb je nodig

Kenniscentrum + consortium van bedrijven opzetten

Wat moet je doen

- Verbinding zoeken tussen ondernemers, overheid en kennisinstelling ●
- Partijen verlokken

!!!

VOC-mentaliteit: wind in de zeilen

Havens/gemeenten

André Bruijn	Groningen Seaports
Henk Doeven	Gemeente Eemsmond
Anton Hoorndijk	Gemeente Delfzijl
Hilda van der Tuin	Gemeente Harlingen
Nick Waterdrinker	Gemeente Den Helder

Provincies

Annelies Maas van 't Hof	Provincie Noord Holland
Anne Weike Noorman	Provincie Noord Holland
Gert Schouwstra	Provincie Fryslân
Steven van Stralen	Provincie Fryslân

Intermediare organisaties

Arjen Bosch	De Coulissen
Saskia Bosch	Syntens
Leo van der Burg	TCNN
Allard van Dijk	NOM
Klaas Hofstra	Noord-Holland Noord
Dirk Jan Hummel	Syntens
Ernst Jan Piëst	Syntens
Geert Roorda	Syntens
John Spee	Noord-Holland Noord
Jan Hendrik van Tuil	NOM
Ernst Jan Voerman	Kenniscentrum jachtbouw

Pitches

Duurzame havens	André Bruijn
Jacht- en scheepsbouw	Klaas Hofstra
<i>Biobased economy</i>	Saskia Bosch
<i>Offshore wind energy</i>	Allard van Dijk